

Анна ГУДИМА, канд. філол. наук, асист.
ORCID ID: 0000-0003-2081-0791
e-mail: h.hudyma@knu.ua
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

М. РИЛЬСЬКИЙ – ШЕВЧЕНКОЗНАВЕЦЬ

Вступ. У статті аналізуються літературно-критичні праці М. Рильського, присвячені постаті та творчості Т. Шевченка, що увійшли до 12-го та 14-го томів 20-томного зібрання творів видатного діяча української культури.

Методи. Використано описовий метод та методи аналізу і синтезу.

Результати. В опрацьованих шевченкознавчих статтях постає величний багатогранний образ Поета в оптиці М. Рильського. Дослідник вважає Т. Шевченка винятковим поетом у світі за значенням для свого народу. Основною характеристикою митця є його народність; він промовляв за свій народ і від його імені, але робив це власним голосом, володіючи могутньою творчою індивідуальністю.

М. Рильський раз по раз підкреслює високу освіченість митця. Пропонує періодизацію творчості Т. Шевченка, називає основні теми та мотиви, унікальні риси, порівняно зі світовими поетами.

Визнаючи Т. Шевченка природженим новатором, М. Рильський детально зупиняється на тематичних, жанрових, формальних особливостях його творчості, звертає увагу на мову митця. З огляду на суспільно-політичний контекст, проголошує революційний зміст Шевченкових поезій одним із чільних.

Висновки. М. Рильський намагався показати широкі змістові обрії творів митця, його українськість, творчу індивідуальність, надзвичайно широкий душевний діапазон.

Ключові слова: українська література, Т. Шевченко, М. Рильський, лірика, новаторство, народний поет.

Вступ

За власним зізнанням М. Рильського він усе своє життя читав Т. Шевченка ("[Шевченко з нами]") (Рильський, 1986а, с. 418)

і був йому "безмірно зобов'язаний у власній літературній праці" ("Поезія Тараса Шевченка") (Рильський, 1986а, с. 311).

З-поміж літературно-критичних праць М. Рильського чимало літературно-критичних статей присвячені постаті та творчості Т. Шевченка (вони увійшли до 12-го та 14-го томів 20-томного зібрання творів видатного діяча української культури) і стали **об'єктом нашого дослідження**.

Майже половину 12-го тому видання становлять статті, присвячені Т. Шевченкові, з-поміж яких знаходимо як ґрунтовні літературознавчі розвідки, так і патетичні слова, зокрема приурочені до святкувань шевченківських днів, відповіді на питання редакції, відкриті листи. Серед матеріалів 14-го тому містяться дві статті компаративного характеру – про Т. Шевченка і О. Пушкіна та Т. Шевченка і М. Гоголя.

В опрацьованих шевченкознавчих статтях постає величний багатогранний образ Поета в оптиці М. Рильського, судження якого заслуговують на належну увагу. Звісно, з огляду на об'єктивні обставини, у частині статей наявні відчутні впливи радянської ідеології, зокрема про виховання Т. Шевченка на російській літературі, про глибоку увагу "до представників передової російської думки" (Рильський, 1986а, с. 390), його революційність, "класову свідомість" (Рильський, 1986а, с. 58), критичний перегляд минулого тощо.

Мета статті – актуалізувати спостереження літературознавця про постать та творчість Т. Шевченка, що мають непроминальну вартість.

Методи

У статті використано описовий метод та методи аналізу і синтезу.

Результати

М. Рильський визнає Т. Шевченка винятковим поетом у світі за значенням для свого народу ("Поезія Тараса Шевченка") (Рильський, 1986а, с. 340). У доповіді з нагоди 150-ї річниці з дня Тарасового народження "Шевченкове нове слово" вчений повторює і розвиває цю думку: "...нема в світі поета, який стільки важив би в житті свого народу, як Шевченко. ...вся історія українського народу після появи Шевченка освітілась

і обарвилась шевченківськими фарбами, пішла шевченківським шляхом. До відомих Шевченкових слів, що вся історія його життя є частиною історії його народу, треба додати, що всю історію України, починаючи з другої половини ХІХ століття, не можна уявити, не можна мислити без Шевченка" (Рильський, 1986а, с. 456).

М. Рильський також підносить Т. Шевченка як поета, що "вивів українське слово на верховини світової культури" ("Шевченкове нове слово") (Рильський, 1986а, с. 465).

Згідно з концепцією літературознавця, Т. Шевченко є основоположником нової української літератури ("Шевченко – поет-новатор") (Рильський, 1986а, с. 389), письменником, що від початку своєї літературної діяльності "піднявся на ідейні височини, які неприступні були ні творцеві «Енеїди» та «Наталки Полтавки», ні авторові «Марусі», ні тим паче меншим попередникам Шевченка" ("Шевченкове нове слово") (Рильський, 1986а, с. 457).

Відзначаючи "благородну" (Рильський, 1986а, с. 31), "геніальну" (Рильський, 1986б, с. 105) простоту Шевченкової поезії, разом із тим дослідник відгукується про митця як про "найбільшого художника слова" (Рильський, 1986а, с. 293).

У своїх літературно-критичних статтях М. Рильський невпинно наголошує на тому, що Т. Шевченко – народний ("Тарас Шевченко", "Поет і пісня", "Великий народний поет Т. Г. Шевченко", "Книга народу", "Балада Шевченка «У тієї Катерини»", "Поезія Тараса Шевченка", "Шевченко – поет-новатор", "Шевченкове нове слово") і національний поет ("Шевченкове нове слово", "Шевченко з нами", "Поезія Тараса Шевченка"); підкреслює патріотизм великого митця, його безмежну відданість Україні: "Жити і любити свою Україну для нього – тобто для самого Шевченка – це речі рівнозначні, тотожні" ("Життя – Україна") (Рильський, 1986а, с. 75).

Оскільки думка про народність Шевченка-поета в цих розвідках є провідною, зупинимося докладніше на цій його характеристиці. У статті "Тарас Шевченко" М. Рильський вказує, що "Шевченко – поет народний тому, що він плоть од плоті

і кість од кості свого народу" (Рильський, 1986а, с. 16); вважає народні пісні одним із головних джерел його натхнення.

Органічний зв'язок творчості Т. Шевченка з народною творчістю виявлений у назві першої збірки поета "Кобзар", акцентує літературознавець у розвідці "Книга народу" і вказує, що в "народному стилі" була написана тільки частина його творів. Тому народний – "що всі думки його, вся його любов були присвячені народові, боротьбі за його визволення й щастя" ("Книга народу") (Рильський, 1986а, с. 188), що він у часі, коли поезія була "майже єдиним виявом української культури" (Рильський, 1986а, с. 189), промовляв за свій народ і від його імені, але робив це своїм голосом. У статті "Шевченко – поет-новатор" акцентується, що "народний" означає "не тільки «той, що вийшов із народу», не тільки той, що написав дуже багато творів у народному стилі і народній манері, а й поет, що виражає найглибші, завітні сподівання і прагнення народу, його свободололюбиві пориви, його високі моральні ідеали" (Рильський, 1986а, с. 391). Т. Шевченко – цілком народний поет, подібно до якого не можна вказати в російській літературі (Рильський, 1986а, с. 287).

М. Рильський звертає увагу, що ще у вступі до поеми "Гайдамаки" Т. Шевченко "накреслює свій майбутній шлях поета українського і поета мужицького" (тут і далі виділення автора. – А. Г.) залишається вірним собі протягом усього життя. "Звідки це у нього?" (Рильський, 1986а, с. 457), – запитує вчений і відповідає, що "свою дорогу як дорогу національного і народного поета, обрав собі і визначив собі Шевченко сам" ("Шевченкове нове слово") (Рильський, 1986а, с. 458).

Пишучи про народність як основну якість Шевченкової творчості дослідник разом із тим наголошує на могутній творчій індивідуальності митця (Рильський, 1986а, с. 287), "його власній сміливій естетиці" (Рильський, 1986а, с. 288).

М. Рильський застерігає плутати народність Т. Шевченка із простонародністю, раз по раз підкреслюючи його високу освіченість. Зокрема при цьому посилається на Шевченків щоденник: "Досить прочитати славетний «Щоденник» Шевченка... щоб побачити, як упевнено поводить його автор з думками

художників, поетів, мислителів, яка у нього строга й струнка система естетичних поглядів і політичних переконань, які в нього широкі історичні концепції, які точні і влучні оцінки, які чудові передбачення, що їх тільки наївна людина могла б пояснювати самою лише геніальною інтуїцією" ("Тарас Шевченко") (Рильський, 1986а, с. 23). Як акцентує М. Рильський, поетові була притаманна самостійність в оцінках художніх явищ та самостійність мислення взагалі (Рильський, 1986б, с. 105). Власне, на підставі поетового щоденника літературознавець називає Т. Шевченка одним із найбільших мислителів ХІХ ст. (Рильський, 1986б, с. 43).

Вчений поділяє творчість Шевченка на три основні періоди: до арешту, час ув'язнення і заслання та після заслання ("Тарас Шевченко") (Рильський, 1986а, с. 23). Що стосується стилю митця, на переконання дослідника, Шевченків творчий розвиток ішов від романтизму до реалізму. А проте, у статті "Шевченко – поет-новатор" М. Рильський зазначає, що не лише ранні твори поета позначені стилем романтизму, а й поеми "Сон (Комедія)", "Кавказ", "Єретик", "Неофіти", "Сліпий", "Марії", уся лірика митця (Рильський, 1986а, с. 402).

Дослідник відзначає, що Т. Шевченко-поет не вирізняється різноманітністю тем і мотивів, а швидше належить до поетів-однотемів; з-поміж основних називає такі теми і мотиви: "любов, найчастіше обдурена і розбита злими людьми, часто зневажена, втоптана в грязь... знеславлена дівчина – покритка... мати, як найсвітліше, найсвятіше явище на землі; позашлюбна дитина – байстрюк... і його гірка сирітська доля; любов до батьківщини («Чернець») і боротьба за її свободу та щастя; ненависть до всякого гніту, до всіх земних деспотів і тиранів; боротьба за свободу духу («Єретик»); героїчне минуле України («Гамалія», «Іван Підкова», «Тарасова ніч»); грізний розлив народного повстання («Гайдамаки»); гаряча ненависть до всіх форм національного і соціального пригноблення..." ("Тарас Шевченко") (Рильський, 1986а, с. 26). Водночас дослідник говорить про поглиблення більшості цих мотивів і тем у подальшій творчості, а також про поширення тематики та сюжетів шляхом звернення до біблійних, урбаністичних

мотивів, життя стародавнього Риму ("Тарас Шевченко") (Рильський, 1986а, с. 15–16).

М. Рильський наголошує, що Т. Шевченко – насамперед лірик; "все його ставлення до світу окрашено особистим почуттям, особистою любов'ю, особистою ненавистю" ("Лірика Тараса Шевченка") (Рильський, 1986а, с. 404). Особливим, "дивовижним" розділом у поезії митця літературознавець вважає "жіночу лірику" – вірші, написані від жіночого імені. Ідеться про такі речі, як думки "Вітре буйний...", "Нащо мені чорні брови...", балади "Лілея", "Русалка", численні ліричні твори періоду заслання, що їх дослідник вважає шедеврами. Цим творам М. Рильський присвятив розвідку "«Жіноча лірика» Шевченка". Як і більшості ліро-епічних поем, центральною темою цих творів стала "скривджена, зганьблена жіноча честь, скривджена, зганьблена жіноча любов, скривджене, зганьблене материнство, сила материнського кохання і материнського страждання" ("Лірика Тараса Шевченка") (Рильський, 1986а, с. 345). М. Рильський вважає притаманний Т. Шевченкові культ материнства, апофеоз жіночого кохання та муки унікальним для світової поезії, а також висловлює припущення, що дівчина, жінка є найулюбленішим "ліричним героєм" в одного лише Шевченка (Рильський, 1986а, с. 406).

Серед провідних рис поезії митця дослідник називає мелос, ритмічну могутність і метричну різноманітність. "...ні в кого, мабуть, із усіх поетів світу, – пише М. Рильський у статті «Поезія Тараса Шевченка», – нема такої незбагненої метрико-ритмічної щедрості і гнучкості, як у Тараса Шевченка" (Рильський, 1986а, с. 324). Відзначає "чудодійне" володіння звукописом, чарівність його простоти (Рильський, 1986а, с. 351).

Визнаючи Шевченка природженим новатором, у розвідці "Шевченко – поет-новатор" М. Рильський, зокрема, зауважує: "Те нове, що приніс Шевченко в рідну літературу, було насамперед безповоротне усвідомлення себе як письменника українського, непохитно впевненого в силі та багатстві рідної мови, в її пригодності для висловлення найтонших почуттів та складних думок, в її рівноправстві з іншими мовами людства" (Рильський, 1986а, с. 392); "Друга риса літературного

новаторства Шевченка – це сміливе розширення тематичних та жанрових кордонів української літератури, введення в її коло світових сюжетів та образів, безповоротний розрив із поглядом на неї, як на літературу провінційну..." (Рильський, 1986а, с. 392).

М. Рильський називає Т. Шевченка новатором форми, новатором композиції (як приклад наводячи поему "Гайдамаки", "Сон (Комедію)", містерію "Великий льох", послання "І мертвим, і живим...", "Кавказ", поему "Сотник" із яскраво вираженим драматичним елементом) (Рильський, 1986а, с. 39;) звертає увагу на мову Т. Шевченка – як творця української літературної мови.

Згідно з М. Рильським, наділений трьома дарами – співця, художника та письменника – Т. Шевченко-поет елементи музики потужно відобразив у своїй творчості. Основою Шевченкової поетики дослідник називає музикальність та співучість (Рильський, 1986а, с. 413), що притягувала багатьох композиторів. Меншою мірою Т. Шевченко передав у своїй поезії живописних елементів.

З огляду на суспільно-політичний контекст, проголошуючи революційний зміст Шевченкових поезій – заклик до "повалення несправедливого і торжества справедливого, нового ладу" (Рильський, 1986а, с. 447) – одним із чільних, називаючи поета співцем гніву, – М. Рильський, проте, намагався показати ширші змістові обрії творів митця, врівноважуючи образ Т. Шевченка-борця і бунтаря та Т. Шевченка, "закоханого у красу життя, в красу людини, в красу природи" ("Співець сонця і правди") (Рильський, 1986а, с. 466), поета, що мав "в серці невичерпні джерела любові і ніжності" ("Життя – Україна") (Рильський, 1986а, с. 74), звернені насамперед до образу матері, жінки-страдниці. Таким чином дослідник показує митця із надзвичайно широким душевним діапазоном.

Дискусія і висновки

Таким чином, проаналізувавши шевченкознавчі статті М. Рильського, констатуємо глибокий інтерес видатного письменника до постаті та творчості Т. Шевченка.

Численні спостереження М. Рильського мають непроминальну вартість і дозволяють глибше зрозуміти Шевченків геній та його унікальність у світовому контексті. Дослідник підкреслює, що поет є народним і національним, наділеним могутньою творчою

індивідуальністю, високо освіченим, одним із найбільших мислителів ХІХ ст.

Важливою рисою літературного новаторства поета дослідник вважає його усвідомлення себе українським письменником, упевненим у силі та можливостях рідної мови. Окрім того – розширення тематичних та жанрових кордонів української літератури, новаторство композиції. М. Рильський надає естетичні оцінки Шевченкової спадщини. Показує митця із надзвичайно широким душевним діапазоном – від глибокого трагізму до безумовного щастя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Рильський, М. Т. (1986a). *Зібрання творів* : у 20-ти т. (Л. М. Новиченко та ін., Ред.). Т. 12: Літературно-критичні статті. Наукова думка.

Рильський, М. Т. (1986b). *Зібрання творів* : у 20-ти т. (Л. М. Новиченко та ін., Ред.). Т. 14. Літературно-критичні статті. Наукова думка.

REFERENCES

Rylskiy, M. T. (1986a). *Complete works* : in 20 vol. (L. V. Novychenko et al., Eds.). Vol. 12: Literary critical articles. Naukova dumka [in Ukrainian].

Rylskiy, M. T. (1986b). *Complete works* : in 20 vol. (L. V. Novychenko et al., Eds.). Vol. 14: Literary critical articles. Naukova dumka [in Ukrainian].

Отримано редакцією збірника / Received: 30.05.25

Прорецензовано / Revised: 27.06.25

Схвалено до друку / Accepted: 02.09.25

Anna HUDYMA, PhD (Philol.), Assist.

ORCID ID: 0000-0003-2081-0791

e-mail: h.hudyma@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

M. RYLSKYI – THE RESEARCHER OF SHEVCHENKO'S WORKS

Background. *The article analyzes the literary and critical works of M. Rylskiy, dedicated to the figure and work of T. Shevchenko, which were included to the 12th and 14th volumes of the 20-volume collection of works of the outstanding figure of Ukrainian culture.*

Methods. *The descriptive method and methods of analysis and synthesis were used.*

Results. *The analyzed scientific articles present a majestic multifaceted image of the Poet from the perspective of M. Rylskiy. The researcher considers T. Shevchenko to be an exceptional poet in the world in terms of his significance for*

his people. The main characteristic of the artist is that he spoke for and on behalf of his Ukrainian people, but did so in his own voice, possessing a powerful creative individuality.

M. Rylskiy repeatedly emphasizes the artist's high education. The researcher suggests a periodization of T. Shevchenko's work, names the main themes and motifs, unique features, compared to world poets. Thus, he considers the cult of motherhood, the apotheosis of female love and suffering, the poet's "female lyrics", etc., to be exceptional phenomena in world literature.

Recognizing T. Shevchenko as a born innovator, M. Rylskiy dwells in detail on the thematic, genre, and formal features of his work, and draws attention to the artist's language. An important feature of the poet's literary innovation is his awareness of himself as a Ukrainian writer, confident in the power and possibilities of his native language. The researcher calls musicality and melodiousness the basis of Shevchenko's poetics.

Conclusions. In view of the socio-political context, proclaiming the revolutionary content of Shevchenko's poems as one of the main ones, M. Rylskiy, however, tried to show broader semantic horizons of the artist's works, his extremely wide spiritual range.

Keywords: T. Shevchenko, M. Rylskiy, Ukrainian literature, lyrics, innovation, folk poet.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.